

LA CIUTAT ROMANA

Les ciutats conquereixen el territori: la romanització

Una estructura quadriculada

El Fòrum, centre de la ciutat

La basílica

El temple

La civilització romana era fonamentalment urbana, perquè la seva unitat bàsica eren les ciutats, que, creades a imatge i semblança de Roma, van ser el principal mitjà per estendre el model romà de vida per totes les terres sotmeses al domini dels romans.

Les ciutats conquereixen el territori: la romanització

Com a la resta de la part occidental de l'Imperi, en el món ibèric, on s'inscriuen la Catalunya i el País Valencià preromans, no hi havia ciutats sinó tan sols poblats, normalment construïts en llocs elevats. Solament les colònies que hi havien establert els grecs, com Empòrion, es poden considerar nuclis realment urbans. Tanmateix la societat ibèrica sofreix un trasbals quan cau sota la dominació romana a partir del 218 aC, any en què l'exèrcit romà desembarca a Tàrraco. Allà funda una plaça forta, que esdevindrà al cap d'un temps la primera ciutat romana de l'actual Catalunya i més endavant la capital de la província de la Hispània Citerior. Més endavant, entorn del 100 aC, Roma va emprendre un programa planificat de colonització basat sobretot en el repartiment de terres entre els veterans de l'exèrcit, tot creant una xarxa de ciutats d'importància diversa al llarg del territori català, moltes de nova creació, tot i que sovint pròximes a nuclis anteriors als quals substitueixen, com és el cas d'Ilerda (Lleida), Bètulo (Badalona), Iluro (Mataró), Iesso (Guissona), Empúries, i altres sobre els mateixos poblats ibèrics, com és el cas de Tàrraco. Els colons, antics soldats recompensats amb un lot de terra en el moment de llicenciar-se, s'agrupaven en ciutats. El territori del voltant es dividia en parcel·les equitatives entre els colons. La integració de la regió conquerida en l'economia i el sistema de vida de Roma es completava en les zones rurals amb l'establiment de *uillae*, explotacions agrícoles on s'introdueixen nous conreus (vinya i olivera).

La ciutat era el centre de serveis per a la població d'un territori: oferia un mercat en el fòrum per als productes agraris, tenia uns edificis consagrats a la seva administració (basílica, cúria), temples per al culte religiós... A més, una gran ciutat, i capital de província, com Tàrraco,

disposava de diverses termes, un teatre, un circ i un amfiteatre. Així doncs, qualsevol ciutat provincial es bastia seguint el model de Roma, o, si era anterior a la conquesta romana, es mirava d'adaptar-hi les institucions i els edificis de la capital, els quals, fossin dedicats a l'administració, a la religió o al lleure, eren els elements característics de la manera romana d'entendre la vida, de conviure i de divertir-se. D'aquesta manera els ibers i els altres pobles del Mediterrani occidental van veure's abocats a abandonar els seus poblats i emigrar a les ciutats, on es van anar assimilant a la civilització dominant. Per tant, l'establiment de ciutats va ser el principal mitjà de romanització, ja que va permetre imposar una unitat de mercat, una administració lligada a Roma, un dret, una cultura i (llevat d'Orient) una llengua comunes sobre la gran diversitat de pobles de la conca mediterrània.

Una estructura quadriculada

Com que a les províncies sotmeses d'Occident les ciutats eren gairebé sempre edificades de nova planta, podien ser perfectament planificades pels urbanistes. Aquests decidien on s'havia d'establir una nova ciutat i projectaven un plànol general que indicava els espais destinats a les seves diverses necessitats: habitatges, botigues, temples, places, carrers, clavegueres... L'urbanisme romà seguia un model determinat. Aquest model, igual que en molts altres aspectes de la cultura romana, deu les seves característiques més importants a la influència de les civilitzacions etrusca i grega.

- Té un origen etrusc l'existència dels dos carrers principals en creu orientats en direcció est-oest (*Decumanus Maximus*) i nord-sud (*Cardo Maximus*). També eren una herència etrusca els rituals religiosos que s'havien de celebrar abans de construir una ciutat. En primer lloc es prenien els auguris per saber si els déus eren favorables. Més tard un sacerdot traçava un solc amb una arada marcant els límits previstos per a la nova ciutat excepte les futures portes. Aquest solc assenyalava el *pomerium*, el perímetre protegit pels déus, sobre el qual es construïen les muralles.
- La quadrícula que resultava de la intersecció dels *cardines*, carrers paral·lels al *Cardo Maximus*, i dels *decumani*, paral·lels al *Decumanus Maximus*, deriva del traçat ortogonal de les colònies gregues del sud d'Itàlia. Tot i que ja existia des d'antic, el teòric que sistematitzà aquesta projecció urbanística va ser Hipòdam de Milet, per la qual cosa es denomina 'planta hipodàmica'.

La planta d'una ciutat es completava amb el fòrum, una gran plaça situada normalment al mig de la ciutat, a l'encreuament del *Cardo Maximus* i del *Decumanus Maximus*. Com a defenses la

ciutat s'envoltava amb muralles, normalment reforçades amb torres de vigilància i quatre portes, una a cada extrem dels dos carrers principals.

Aquest traçat és força coincident amb l'estructura dels campaments militars, dels quals provenien moltes ciutats romanes, com ara la d'Empúries o Lleó. Ara bé, en la realitat, sovint el recinte no forma un quadrat perfecte, sinó que s'adapta a les condicions del terreny, de la mateixa manera que la distribució interna i les edificacions s'adapten als accidents topogràfics (desnivells, rius) o a peculiaritats locals. Les variacions podien ser petites, com les que va patir el perímetre de Bàrcino, amb els angles retallats, o molt més importants, com a Tàrraco, construïda en el vessant d'un turó, que s'esglaonava així en una sèrie de grans terrasses i s'apartava en gran mesura de l'esquema ideal.

Els carrers tenien calçada empedrada i voreres força altes. De tant en tant la calçada era travessada per unes fileres de blocs de pedra a la mateixa alçada que les voreres per impedir que els vehicles agafessin massa velocitat, i alhora per permetre que els vianants passessin sense problemes si l'aigua de la pluja inundava el carrer. De tota manera, això no passava molt sovint perquè hi havia un sistema complet de clavagueres, distribuïdes per tota la ciutat seguint el traçat de la majoria de carrers. Aquestes canalitzacions, cobertes amb llosses planes o amb un arc de mig punt, recollien les aigües residuals dels carrers, a través de forats fets als costats de les calçades, o dels edificis i cases, per mitjà de canonades de ceràmica o de plom, i les desguassaven en els rius o camps propers. Algunes de les clavagueres construïdes pels romans encara resten en servei en ciutats com ara Tarragona o a Roma.

El Fòrum, centre de la ciutat

En la civilització romana el fòrum era el tret definitori de la ciutat. El fòrum era una plaça pública: un gran espai a l'aire lliure, de forma generalment rectangular i envoltat de porxos. Era el centre de tota la vida de la ciutat, tant si era política, comercial, religiosa o de lleure. En un primer període sota els porxos s'arregleraven les botigues (*tabernae*), mirant cap a l'interior de la plaça, i s'hi feia el mercat, però més endavant es va tendir a reservar el fòrum per a les activitats considerades més nobles, les polítiques i religioses, tot orientant les *tabernae* cap a l'exterior, o a situar-les en els carrers adjacents i a fer el mercat en una plaça veïna. Sovint es pretén allunyar cada volta més els comerços del fòrum i a aplegar-los en mercats tancats (*macella*).

El fòrum era el punt de trobada dels ciutadans i el lloc on se celebraven les eleccions dels magistrats i on s'aixecaven alguns dels principals edificis de la ciutat. Hi havia el temple més important, la cúria o senat local –centre administratiu de la ciutat– i la basílica. A tot el voltant

s'alçaven estàtues dedicades als emperadors o a personatges notables de la ciutat.

La basílica

L'origen arquitectònic més probable de la basílica són les sales d'audiència dels reis Ptolemeus d'Egipte, derivats al seu torn de les sales hipòstiles dels palaus i temples faraònics. A la ciutat romana la basílica és un edifici annex al fòrum, del qual és una ampliació arrecerada. Consisteix en una construcció de planta rectangular amb l'interior dividit en tres o més naus per fileres de columnes. La nau central sobresurt per damunt de les laterals de manera que els finestrals superiors deixin entrar la llum. Sovint s'aconseguia encara més espai amb un absis semicircular i un porxo exterior, situat en el costat que donava al fòrum (normalment, però no sempre, un dels dos costats més llargs).

La basílica tenia dues funcions:

- comercial: era un lloc de reunió per fer negocis, comprar i vendre a l'engròs.
- judicial: disposava d'un tribunal on els magistrats administraven justícia.

En època imperial les basíliques van adquirir nous usos com a edificis o cambres destinades a encabir-hi gran nombre de persones: les basíliques privades servien com a sala de recepcions en mansions privades (*domus* o *uillae*), mentre que les basíliques palatines es feien servir com a sala d'audiències en els palaus imperials, amb el tron per a l'emperador situat a l'absis. Finalment la basílica va passar a utilitzar-se com a lloc de culte cristians, tal com queda palès per la divisió de naus mitjançant columnates i els absis.

Als fòrums de Tàrraco i d'Empúries es conserven restes de les seves basíliques.

El temple

El temple principal de la ciutat solia estar dedicat a la Tríada Capitolina, composta pels déus Júpiter, Juno i Minerva (igual que el temple Capitolí de Roma) o bé al culte de l'emperador. Era l'edifici més destacat del fòrum, tant per la seva posició central com per la seva situació elevada. Al mateix fòrum, com també en altres llocs de la ciutat, n'hi solia haver altres, consagrats a diverses divinitats.

L'arquitectura del temple romà es forma sota la doble matriu itàlica i grega. En efecte, els primers temples romans van ser construïts seguint el model itàlic (segons alguns etruscs). Així, s'aixequen sobre un pòdium, una base rectangular elevada, al qual s'accedeix per una escala frontal, que condueix a un porxo sostingut per columnes. El porxo arrecera l'entrada a l'interior (*cella*), on solia haver-hi una imatge del déu. Ara bé, més tard aquesta estructura va ser

lleugerament modificada per la influència grega. La diferència bàsica entre el temple romà i el grec era que el porxo sostingut per columnes envoltava el temple grec completament i no es trobava solament davant la façana. Els constructors romans van intentar acostar-se al model grec, fos allargant la columnata pels dos costats del temple, fos completant-la tot al voltant del temple però amb mitges columnes adossades a les parets, com a la Maison Carré (Hostal Carrat) de Nimes.

El temple era considerat tant en la religió grega com en la romana la residència del déu, i els homes no entraven a pregar-li. Per això la monumentalitat del temple en el seu exterior, expressada sobretot en la façana, que ofería així un fons digne del culte (oracions i sacrificis), el qual es realitzava fora de l'edifici, principalment entorn de l'altar (*ara*) situat en general just davant del temple.

A Catalunya s'han conservat restes dels temples de Bàrcino i d'Ausa (Vic), aquest últim totalment reconstruït a principis del segle passat.